

Spiš

Slovenský raj, Levoča, Kežmarok

TURISTICKÝ SPRIEVODCA
história • pamiatky • prechádzky • informácie

Spiš

Slovenský raj, Levoča, Kežmarok

Juraj Kucharík

TURISTICKÝ SPRIEVODCA

história • pamiatky • prechádzky • informácie

Autor ďakuje spišskému diecéznemu biskupovi Mons. Štefanovi Sečkovi a kňazom spišských farností za sprístupnenie a povolenie fotografovať v kostoloch.

Spiš

Slovenský raj, Levoča, Kežmarok

Turistický sprievodca

1. vydanie, 2018

© Autor textu: J

uraj Kucharík

Zodpovedný redaktor a editor: Daniel Kollár

Technický redaktor: Marianna Lázničková

© Fotografie: Juraj Kucharík (494), Ján Lacika (42), Tibor Kollár (11), Daniel Kollár (10), Štefan Podolinský (8), Peter Chromek (6), Dušan Haver (1), Jozef Štefunko (1) a archív vydavateľstva DAJAMA

Jazyková úprava: Martina Petránová

Ručne maľované mapy: Vydavateľstvo CBS, spol. s r. o., www.malovane-mapy.sk

Mapy: © MAPA Slovakia Editor, spol. s r. o. a Ján Lacika

Výrezy máp: © Kartografie HP a SHOCart, www.kartografiehp.cz

© Dizajn a typografia: Marianna Lázničková

Tlač: Slovensk, s. r. o., Bratislava

Akékoľvek, hoci aj čiastočné použitie diela je dovoľené len s písomným súhlasom vydavateľstva DAJAMA.

© RNDr. Daniel Kollár – DAJAMA

Ľublanská 2, 831 02 Bratislava

tel.: +421 (2) 446 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA v roku 2018 ako svoju 299. publikáciu.

ISBN 978-80-8136-082-4

Obsah

Slovo autora	5
Spiš na mape.....	6
Typický Spiš	8
To najlepšie na Spiši	11
Dejiny Spiša	12
Oblasti Spiša	20
Južný Spiš	23
Národný park Slovenský raj.....	77
Levoča	103
Severný Spiš	139
Kežmarok	207
Kultúra a voľný čas	228
Praktické informácie	236

Milí čitatelia,

zámer rozprávať či písať o niektorom z regiónov Slovenska ako o tom najkrajšom, vychádza zo subjektívneho pohľadu. Na úvod sa preto pokúsím tento svoj názor do istej miery objektivizovať krátkym výpočtom: tri z deviatich národných parkov sa rozkladajú na Spiši, pričom štvrtý sem okrajovo zasahuje, päť z osemnástich mestských pamiatkových rezervácií uvidíme na Spiši, dve z desiatich pamiatkových rezervácií ľudovej architektúry sú na Spiši a napríklad aj najviac slovenských lokalít zapísaných v Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO nachádzame opäť na Spiši. K tomu všetkému môžeme do výpočtu zaradiť ďalšie prírodné krásy, hrady a kaštiele, gotické kostoly, stredoveké nástenné maľby, unikátne sochárske diela korunované prácou Majstra Pavla, pôsobivú renesančnú architektúru či dodnes živý ľudový a religiózny charakter krajiny.

Pohoria na Spiši ako Vysoké Tatry a Belianske Tatry, Pieniny či Slovenský raj síce delia iba krátke vzdialenosti, no napriek tomu sú veľmi odlišné. Rovnakú pestrosť nachádzame aj medzi kultúrne-historickými pamiatkami, ktoré patria k našim najkrajším. Ide o románske, gotické, renesančné či barokové stavby, alebo umelecké diela s vplyvmi zo západných a východných oblastí Európy. Ešte fantastickejšie pôsobi, keď si uvedomíme, na akom malom území sa táto obrovská kultúra a predovšetkým prírodná rozmanitosť koncentruje. Zo severu na juh Spiša nás delí len asi 90 km, zo západu na východ okolo 80 km. Jeho rozloha je pritom asi jedenásťkrát väčšia než je územie Bratislavy, asi osemkrát väčšia ako Praha či len približne dva a pol krát väčšia ako rozloha Londýna. S takýmto „výpočtom“ pôsobí Spiš priam rozprávkovo.

Mojím pôvodným zámerom bolo napísať sprievodcu po Spiši a Vysokých Tatrách spolu v jednom zväzku, keďže naše najvyššie pohorie historicky patrí do oblasti Spiša. Avšak to množstvo zaujímavostí, ktoré Spiš so svojimi krásami ponúka, sa začalo až priveľmi nabaľovať. Nechcel som písať menej o Spiši na úkor Vysokých Tatier – alebo naopak. Spolu s vydavateľom sme sa preto rozhodli vydať sprievodcu po Vysokých Tatrách a Belianskych Tatrách ako voľné pokračovanie v podobe samostatného titulu Tatry v nasledujúcom období.

Hlavným cieľom tohto sprievodcu je predstaviť región Spiš ako mimoriadne atraktívnu destináciu. Sprievodca má byť inšpiráciou tým, ktorí preferujú turistiku v prírode, ako aj tým, ktorí obľubujú prechádzky za kultúrne-historickými pamiatkami. Spiš má naozaj čo ponúknuť a svojou jedinečnosťou bez pochyb „vytrča“ aj z radov ostatných regiónov Európy. Pravda, úroveň rozvoja cestovného ruchu na Slovensku má svoje medzery, čo rovnako platí aj o Spiši, no na druhej strane stále prítomná „nedotknutosť“ s autentickou atmosférou má svoje čaro...

Prajem vám príjemné čítanie, veľa zážitkov z cestovania po Spiši, uspokojivý pocit z únavy po turistike v prírode a tiež estetický zážitok z tunajších kultúrnych krás!

Juraj Kucharík

Spiš na mape

Spiš je historické územie ležiace na východe Slovenskej republiky, v jeho severozápadnej časti. V minulosti tvoril Spišskú župu (stolicu), samostatnú územnosprávnú jednotku v Uhorskom kráľovstve. Jadrom územia sú kotliny riek Poprad a Hornád, ktoré obklopujú pohoria Spišská Magura a Levočské vrchy. V kotlinách žije väčšina obyvateľstva. V severozápadnej časti a na severe Spiša sa nachádzajú Vysoké Tatry a Pieniny, ich územiami prechádza aj štátna hranica medzi Slovenskom a Poľskom. Na západe Spiš susedí s Liptovom. Ich krátka spoločná hranica vedie po hrebeni Bašt vo Vysokých Tatrách, na východ od Štrby pretína Podtatranskú kotlinu a opäť sa dvíha na Kozie chrbty. Na juhu sa tiahne dlhá prírodná hranica Spiša tvorená masívnym ústredným chrbtom Volovských vrchov. Za nimi leží Gemer a Abov. Východná hranica Spiša má prevažne prírodný charakter. Z väčšej časti vedie po chrbte Braniska a Levočských vrchov.

Územnosprávne členenie Slovenska v roku 1996 necitlivo narušilo územnú celistvosť Spiša. Rozdelilo ho do dvoch krajov. Do Prešovského kraja zaradili okresy Poprad, Kežmarok, Levoča a Stará Ľubovňa. V Košickom kraji sa ocitli okresy Spišská Nová Ves a Gelnica. Dôležitou súčasťou Spiša najmä z pohľadu cestovného ruchu sú dnes Vysoké Tatry, ktoré však vyjdú samostatne ako voľné pokračovanie v inom diele tejto edície. Na území Spiša žije v súčasnosti takmer 380 000 obyvateľov. Jeho centrami sú mestá Poprad a Spišská Nová Ves.

Tabuľka vzdialeností*:

Spiš

Kežmarok	20 km
Levoča	25 km
Spišská Nová Ves	30 km
Stará Ľubovňa	50 km
Gelnica	75 km

Slovensko

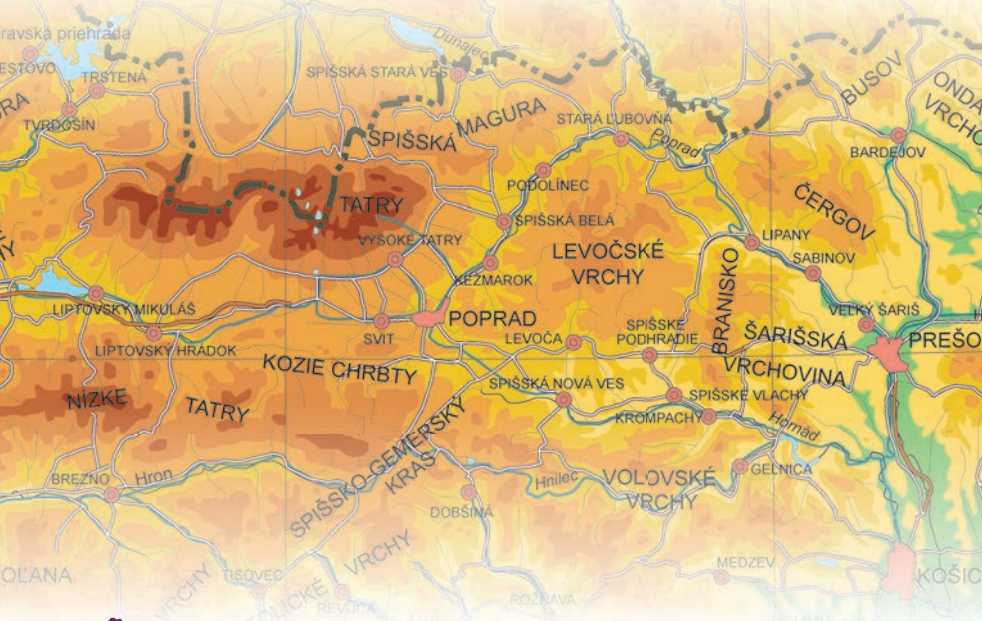
Košice	100 km
Banská Bystrica	120 km
Žilina	140 km
Bratislava	330 km

Európa

Krakov	150 km
Budapešť	250 km
Brno	350 km
Viedeň	400 km
Varšava	500 km
Praha	550 km
Belehrad	620 km
Berlín	740 km
Kyjev	870 km
Bukurešť	950 km
Brusel	1 450 km
Paríž	1 500 km
Rím	1 500 km
Helsinki	1 550 km
Moskva	1 600 km
Londýn	1 780 km

*vzdialenosti sú uvedené od mesta Poprad

Základné informácie:

Rozloha: 4 115 km²

Okresy: Poprad (1 123 km²), Kežmarok (840 km²), Stará Ľubovňa (624 km²), Levoča (357 km²), Spišská Nová Ves (587 km²), Gelnica (584 km²)

Hraničné regióny: Liptov, Horehronie, Gemer, Abov, Šariš

Najvyšší vrch: Gerlachovský štít (2 655 m)

Najdlhšia rieka: Poprad

Najväčšie mesto podľa počtu obyvateľov: Poprad (52 000 obyvateľov)

Najväčšie mesto podľa rozlohy: Vysoké Tatry (359,79 km²)

Najmenšie mesto podľa počtu obyvateľov: Spišská Stará Ves (2 300 obyvateľov)

Najmenšie mesto podľa rozlohy: Svit (4,5 km²)

MAPA
SLOVAKIA EDITOR

Typický Spiš

Národné parky

Jedinečnosť a rozmanitosť prírody Spiša potvrdzuje, že na jeho pomerne malom území sa nachádzajú až tri z deviatich slovenských národných parkov. Aj keď ich delia len krátke vzdialenosti, sú úplne odlišné. Zatiaľ čo v Pieninách na severe Spiša sa budeme plaviť kaňonom rieky Dunajec, vo Vysokých Tatrách môžeme obdivovať scenérie vysokohorského prostredia (nie náhodou sa Vysoké Tatry zvyknú nazývať aj miniatúrnymi Alpami). Jedinečný zážitok v južných častiach Spiša ponúkajú tiesňavy Slovenského raja a výstupy po rebříkoch popri tamojších vodopádoch. Ďalším národným parkom, ktorý z malej časti zasahuje do juhozápadnej časti Spiša, je Národný park Nízke Tatry. Medzi turistami sa čoraz väčšej obľube tešia aj pohoria Spišská Magura, Levočské vrchy či Volovské vrchy. Počas ciest po Spiši, ideálne napríklad na bicykli,

budeme prekvapení, aké pohľady nám ponúka tunajšia príroda.

UNESCO

Spiš je bohatý na vzácne pamiatky. Niekoľké z nich sú na Zozname svetového prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO (ďalej Zoznam UNESCO), čo zdôrazňuje ich význam. Do zápisu Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia patria lokality: historické centrum Levoče s dielom Majstra Pavla, Spišská Kapitula, Spišské Podhradie, Spišský hrad, obec Žehra s Kostolom sv. Ducha i travertínové kopy Sivá Brada, Dreveník a Pažica. Tento zápis chráni pozoruhodnú oblasť so súborom vojenských, náboženských a politických prvkov typu, ktorý bol v stredovekej Európe bežný, avšak málokde sa zachoval v takom úplnom a nezmenenom stave ako na Spiši. V rámci zápisu Drevené kostoly v slovenskej časti Karpatského oblúka je uvedená i ďalšia vzácna kultúrno-historická pamiatka – Drevený artikulárny kostol

v Kežmarku. Prírodnou pamiatkou na Zozname UNESCO je Dobšinská ľadová jaskyňa v južnej časti Slovenského raja, ktorá je súčasťou zápisu Jaskyne a priepasti Slovenského krasu. Biosférickou lokalitou UNESCO sa v roku 1993 stali Vysoké Tatry, pričom v nominácii do prestížneho zoznamu sú od roku 2002 prírodné rezervácie Tatier.

Zvonice

Charakteristickými stavbami viacerých spišských miest sú samostatne stojace renesančné zvonice, ktoré v istom zmysle pripomínajú talianske kampanily. Tieto jedinečné stavby majú tvar veže so štvorcovým pôdorysom a v ich vnútri sú zavesené zvony. Tie najkrajšie sa nachádzajú v Kežmarku, Spišskej Sobote, Vrbove či v Strážkach.

Gotické kostoly

Mnoho spišských miest a dedín sa môže pochváliť stredovekými kostolmi. Neraz aj malá dedinka sa pýši z umelecko-historického hľadiska významným gotickým kostolom. Niekoľké z nich majú ešte neskororománsky, resp. ranogotický pôvod. Ich

vek presahuje aj viac ako sedemsto rokov. Typické sú najmä spišské dvojloďové kostoly, v ktorých priestor chrámu zaklenuli na stredný (jeden či viac) oporný stĺp. Mnohé si zachovali svoj pôvodný centný gotický inventár. Neraz ide o významné a pozoruhodné diela spišskej gotiky. Steny viacerých kostolov zdobia stredoveké nástenné maľby.

Nástenné maľby

V mnohých spišských kostoloch sa zachovali unikátne stredoveké nástenné maľby, ktoré sú jedinečnou ukážkou gotického umenia na Spiši. Cieľom autorov bolo dostať kresťanskú vierouku aj medzi obyčajných a negramotných obyvateľov. Jednotlivé biblické výjavy a učenia zobrazili pomocou malieb a symbolov. Najkrajšie a najzachovalejšie súbory nástenných malieb nájdeme v Žehre, Levoči, Slatvine, Strážkach, Poprade, Veľkej Lomnici či v Podolínci.

Diela Majstra Pavla

Ako pozná vari každý Talian meno a tvorbu Michelangela či da Vinciho, tak aj osobnosť a dielo Majstra Pavla pozná azda každý Slovák. Rezbár Majster Pavol pôsobil prvé štyri desaťročia 16. storočia v Levoči, čím výrazne ovplyvnil umenie na Spiši. Radí sa k najvýznamnejším súdobým stredoeurópskym umelcom. Jeho diela nájdeme najmä v Levoči. Tamojší Pavlov hlavný oltár v Kostole sv. Jakuba je najvyšším gotickým retabulom (umelecky

spracovanou časťou kresťanského oltára) na svete. Práce Majstra Pavla a jeho dielne nachádzame aj v iných spišských mestách a obciach, ako napríklad v Spišskej Sobote, Ľubici, Mlynici, Spišských Vlachoch či v Spišskej Novej Vsi.

Mestské pamiatkové rezervácie

Historické centrá miest, v ktorých sa v priebehu dejín, najmä od stredoveku, vytvoril urbanisticky výnimočný sídelný útvar, boli vyhlásené za mestské pamiatkové rezervácie. Sú výsledným obrazom mestského životného prostredia, ktorého ráz určujú jednotlivé stavby, ulice a námestia. Na Slovensku bolo postupne vyhlásených osemnásť mestských jadier za mestské pamiatkové rezervácie.

O prvých ôsmich sa rozhodlo v roku 1950, pričom až polovica z nich boli spišské mestá, a to Levoča, Kežmarok, Spišská Sobota a Spišská Kapitula. Piatou mestskou rezerváciou na Spiši ktorú vyhlásili v roku 1991, je Podolínec. Dovedna až päť z osemnástich slovenských mestských pamiatkových rezervácií sa nachádza na Spiši, čo opäť potvrdzuje výnimočnosť Spiša a krásu tunajších historických miest.

Baziliky minor

Bazilika minor je čestný titul, ktorý významným kostolom prepožičiava sám pápež. Týmto titulom vyzdvihuje význam chrámu pre okolie a zároveň s ním posilňuje svoje väzby. Často ide o významné pútnické kostoly. Baziliky minor sú chápané ako osobitné centrá liturgických a pastoračných podujatí. Na Spiši sa až tri kostoly môžu pýšiť týmto titulom a až dva z nich sú v Levoči – Bazilika Navštívenia Panny Márie na Mariánskej hore a Kostol sv. Jakuba. Treťou spišskou bazilikou minor je Kostol Povýšenia svätého Kríža v Kežmarku.

Religiózná krajina

Spiš preslávili kostoly, kláštory i pútnické miesta. Charakter religióznej krajiny Spiša dotvára aj menšia sakrálna architektúra. Počas ciest na Spiši nachádzame množstvo menších kaplniek i križov. Typické sú tzv. božie muky, drobné stavebné objekty v tvare stĺpa, zvyčajne so sochou či súsoším, alebo križom. Božie muky sú dielami miestnych remeselníkov. Umiestňovali sa uprostred dedín, pri kostoloch, križovatkách ciest i hraničiach chotárov. Pripomínajú štastné a tragické udalosti dediny, rodiny alebo jednotlivcov, ako boli uzmierenia sporov, uzdravenia z choroby, pripomenutia zomrelých, morových či cholerových epidémií. Unikátna je krajinárska koncepcia, známa ako Spišský Jeruzalem, nachádzajúca sa v Spišskej Kapitule, v lokalite zvanej Pažica.

Gotická cesta

Gotická cesta je prvou tematickou kultúro-poznávacou cestou na Slovensku. S dĺžkou takmer 280 km prechádza regiónmi Spiš a Gemer a poukazuje na významné pamiatky, ktoré vznikli

v stredoeurópskom kontexte rozvoja gotiky. Na jednotlivé pamiatky upozorňujú tabule s piktoqramom v tvare gotickej klenby. Cesta sa delí na štyri okruhy, ktoré spolu vytvárajú jednotný celok. Sú to: Spišsko-gemerský okruh, Spišský okruh – Tatranský, Spišský okruh – Pieninský a Gemersko-rimavský okruh na južnom Slovensku.

Ľudová kultúra

Ako v každom regióne Slovenska, tak aj na Spiši sa vyvinuli jedinečné kultúrne prejavy, ktoré vznikali a dodnes prežívajú najmä vo vidieckom prostredí. Šírili sa ústnym podaním z generácie na generáciu. Ide o originálne zvyky a obrady viažuce sa k rôznym životným a kalendárnym etapám, tradičnú hudbu a piesne, odev, stravu,

remeslá, nárečie či porekadlá. Samostatným celkom je ľudová architektúra. Doklady ľudového staviteľstva sa najlepšie zachovali v obciach Ždiar a Osturňa, ktoré boli vyhlásené za pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry na Slovensku. Dovedna z desiatich takto chránených slovenských obcí nachádzame dve práve na Spiši. Pamiatky ľudovej architektúry sa zachovali aj v obciach Torysky či Nižné Repaše. Osobitnú etnografickú skupinu tvoria goralí žijúci na severe Spiša, na slovensko-poľskom pohraničí. Práve pojem goral sa najčastejšie spája s označením horalov, obyvateľov žijúcich v horách. Charakterizuje ich typické goralské nárečie príbuzné poľským dialektom či prevažujúci valašský folklór.

Spišská, Spišské, Spišský

Na Spiši sa popri Liptove nachádza najviac miest a obcí, ktorých názov začína prídavným menom symbolizujúcim názov regiónu, ako napr. Spišská Nová Ves, Spišské Tomášovce či Spišský Hrušov. To je len zlomok z trinástich tunajších obcí, ktorých názov začína na Spišská, Spišské či Spišský.

To najlepšie na Spiši

Spiš bez pochyb patrí k regiónom s najsilnejším turistickým potenciálom na Slovensku, ale aj v širšom stredoeurópskom meradle. Či už uprednostňujeme aktívny oddych v prírode alebo kultúrno-historické pamiatky, každý turista si tu nájde „to svoje“. Návšteva všetkých lokalít opísaných v tomto sprievodcovi si vyžaduje, samozrejme, viac dní, prípadne opakované návštevy. Na nasledujúcich riadkoch nájdete výber toho najlepšieho, čo možno v tomto krásnom kúte Slovenska navštíviť.

Najkrajšie prírodné krásy

Dobšinská ľadová jaskyňa (s. 88 – 89)
Dreveník (s. 50 – 51)
Levočské vrchy (s. 136 – 137)
Pieninský národný park (s. 196 – 203)
Sivá Brada (s. 68)
Slovenský raj (s. 76 – 101)
Spišská Magura (s. 182 – 183)

Najkrajšie mestá

Kežmarok (s. 206 – 229)
Levoča (s. 102 – 137)
Podolíneč (s. 184 – 187)
Poprad – Spišská Sobota (s. 149 – 153)
Spišská Kapitula (s. 60 – 65)
Spišská Nová Ves (s. 26 – 33)

Najkrajšie kostoly a kláštory

Červený kláštor (s. 202 – 203)
Drevený artikulárny kostol v Kežmarku (s. 210 – 211)
Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule (s. 62 – 65)
Kostol sv. Ducha v Žehre (s. 47 – 49)
Kostol sv. Jakuba v Levoči (s. 106 – 113)
Kostol sv. Juraja v Spišskej Sobote (s. 150 – 151)
Kostol sv. Ladislava v Spišskom Štvrtku (s. 36 – 37)
Starý kostol a kláštor minoritov v Levoči (s. 126 – 127)

Najkrajšie hrady a kaštiele

Betlanovský kaštieľ (s. 38)
Kaštieľ v Spišskej Belej-Strážkach (s. 166 – 167)
Kežmarský hrad (s. 224 – 225)
Ľubovniansky hrad (s. 192 – 193)
Markušovský kaštieľ (s. 40 – 41)
Spišský hrad (s. 52 – 57)

Dejiny Spiša

Spiš v najstarších obdobiach

Spiš v praveku a staroveku

Najstaršie stopy osídlenia Spiša sa zachovali už z čias doby kamennej, zo staršieho a stredného paleolitu. Známe sídliská z tohto obdobia našli archeológovia na území dnešných obcí Vyšné Ružbachy, Bušovce, Hranovnica či Beharovce. Akiste najslávnejšie nálezisko z tých čias, lokalita Hrádok, sa nachádza v obci Gánovce, kde v roku 1926 objavili výliatok mozgovne neandertálskej ženy, ktorého vek sa odhaduje na asi 105 000 rokov (pozri tiež s. 154). Od čias mladšej doby kamennej, neolitu, dochádza k intenzívnejšiemu osídľovaniu Popradskej a Hornádskej kotliny. K významným lokalitám patrí oblasť Levoče i Spišského Podhradia. Zo staršej doby bronzovej pochádza opevnené sídlisko v lokalite Myšia Hôrka pri Spišskom Štvrtku. Archeológovia tu objavili opevnené sídlisko, ktoré bolo významným centrom otomanskej kultúry na Spiši a svojou fortifikáciou je pozoruhodným sídliskom v stredoeurópskom priestore z tých čias. Vo svojom pôdoryse odráža vplyvy mykénskej kultúry, preto je dnes lokalita Myšia Hôrka známa aj ako „Slovenské Mykény“, čím toto pomenovanie odkazuje na slávne sídlisko na území dnešného Grécka.

Z čias doby železnej je známych viacero lokalít. Od 1. storočia pred Kr. obývajú rozsiahle územia Spiša ľudia púchovskej kultúry. Jej nositeľmi boli zrejme keltskí Kotíni. Ich sídliská sa nachádzali v podhorských oblastiach, v prostredí charakterizovanom strmými stráňami a súvislými lesmi. Práve dostatok dreva umocnil rozvoj spracovania železnej rudy. Rozšírená ťažba dreva, potrebného pri výrobe železa, už v tomto období rušivo zasiahla do prírodného prostredia Spiša. V staršej rímskej dobe možno v lokalitách púchovskej kultúry pozorovať prílev dáckych nálezov. Osobitným prejavom ľudu púchovskej kultúry sú strieborné mince tzv. spišského typu. Nálezy zo Spišského hradu dokladajú existenciu minciarskej dielne v tejto

Gánovce

Nálezy keramiky
zo Spišského hradu a okolia

oblasti. Na druhej strane nálezy rímskych mincí poukazujú na narastajúcu úroveň hospodárskeho významu a na nadviazanie obchodných kontaktov. Púchovská kultúra zaniká v 2. storočí zrejme v súvislosti s markomanskými vojnami (166 – 180), ako aj presídlením Kotínov v tomto období do oblasti Panónie.

K nálezom európskeho významu z neskoršej rímskej doby patrí kniežacia hrobka objavená v roku 2006 v Poprade – Matejovciach. V pozoruhodne dobre zachovanej hrobkovej komore s bohatou výbavou bol pochovaný príslušník germánskej nobility. Niektorí ho dokonca označili za „slovenského Tutanchamóna“, odkazujúc tak na bohatstvo v hrobke egyptského faraóna. Nález významne posunul poznanie o živote z tohto obdobia, technickej zdatnosti staviteľov, civilizačnej úrovni či kontaktoch ľudí podtatranského regiónu so starovekým Stredomorím.

Spiš v slovanskom období

Na prelome 5. a 6. storočia prichádzajú na územie Spiša, ako aj dnešného Slovenska, Slovania, ktorí rozhodujúco zasiahli do zložitých etnických pomerov v oblasti. Archeologické nálezy dokladajú osídlenie predovšetkým v centrálnej časti Spiša. Dôležitým medzníkom v slovanskom období je rok 833, kedy sa konštituuje Veľká Morava. Sídlišká z týchto čias sa našli napríklad v Levoči, Smižanoch či v Spišskej Belej. Mohutné hradisko s rozlohou asi 1,5 km² vzniklo v lokalite Dreveník. Jej názov sa zvykne odvádzať od „dreveného hradu“, keďže obranné systémy hradísk zhotovovali v tých časoch predovšetkým z dreva.

Významné slovanské hradiská existovali v oblasti Čingova, v severnej časti Slovenského raja. Už v druhej polovici 8. storočia tu vzniklo Hradisko I (v blízkosti dnešného hotela Flóra), ktorého opevnená plocha dosahovala asi 12 ha. Zánik Hradiska I v prvej polovici 9. storočia súvisel zrejme s násilným pričlenením Spiša k Veľkej Morave. Po jeho zániku vybudovali Slovania Hradisko II (pri dnešnej chatovej oblasti), ktoré spolu s akropolou dosahovalo podobnú rozlohu ako hradiská na Devíne či Bratislavskom hrade. Nálezy z hradísk svedčia o kniežacom prostredí. Medzi množstvo artefaktov patrí keramika v rôznych tvaroch a so zdobením, kovové či kostené parohové predmety. Vynikajú najmä bronzové predmety ako nákončie opaska, kovanie opaska či náušnice.

*Džbánik zo staršej doby bronzovej
v múzeu v levočskej radnici*

Najstaršie obdobia na Spiši

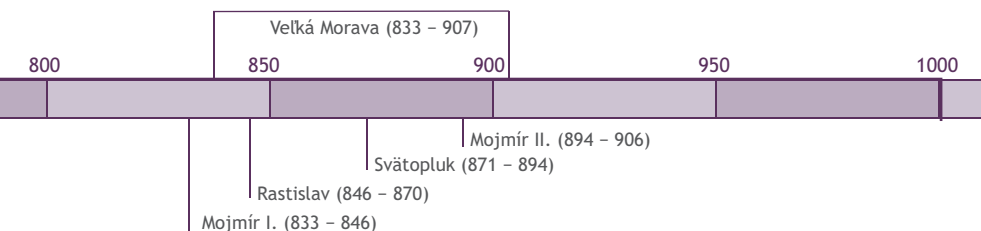
Doba kamenná (2,5 mil. – 2 300 pred Kr.)
paleolit a mezolit (2,5 mil. – 6 000 pred Kr.)
neolit (6 000 / 5 500 – 4 300 pred Kr.)
eneolit (4 300 – 2 300 pred Kr.)

Doba bronzová (2 300 – 800 pred Kr.)

Doba železná (800 – prelom letopočtu)
staršia doba železná – halštatská doba (800 – 400 pred Kr.)
mladšia doba železná – laténska doba (400 – prelom letopočtu)

Doba rímska (1. – 4. storočie)

St'ahovanie národov (4./5. – 6./7. storočie)

Spiš v stredoveku

Spiš v 11. až 13. storočí

V roku 1000 bol Štefan I. korunovaný za prvého kráľa Uhorského kráľovstva, do ktorého sa postupne začleňovalo aj územie dnešného Slovenska. Územie Spiša sa stalo súčasťou Uhorského kráľovstva až v priebehu 11. storočia, pravdepodobne v jeho druhej polovici, pričom severné hranice sa ustálili až začiatkom 14. storočia. Spiš sa ako samostatný kráľovský komitát začal utvárať v 12. storočí. Jeho prvý predstaviteľ je známy z roku 1209, keď kráľ Ondrej II. uviedol spišského prepošta Adolfa do držby akejsi zeme na Spiši ležiacej za Popradom. Spišského župana Dionýza spomína Ondrej II. v listine z roku 1216.

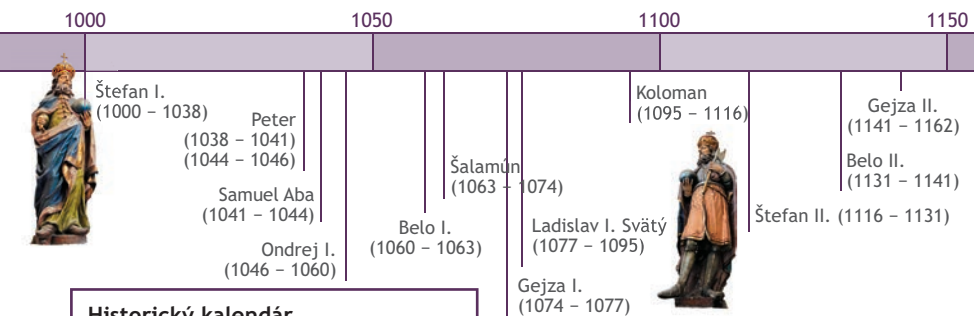
Detail románskej architektúry, tzv. bobulovité hlavice (Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule)

Správu Spiša na rozdiel od iných územných celkov kráľovstva komplikovala existencia viacerých výsadných území. Medzi také patrila Stolica X spišských kopijníkov, ktorej sídla sa rozkladali v priestore Hornádskej kotliny. Kopijníci podliehali čiastočne súdnej právomoci spišského župana, inak mali vlastnú samosprávu. Ich administratívnym centrom bol v stredoveku Spišský Štvrtok, neskôr sa sídlo striedalo.

Do osídlenia a hospodárskeho rozvoja Spiša výrazne zasiahla nemecká kolonizácia, ktorá väčší rozmach nadobudla po mongolských vpádoch v druhej polovici 13. storočia. Prichádzali sem noví roľníci i remeselníci. Nemecké obyvateľstvo združovalo Spoločenstvo spišských Sasov, ktoré vzniklo na základe privilégia Štefana V. v roku 1271. Ich územia mali výsadné postavenie. Banícky ráz malo osídľovanie doliny rieky Hnilec, pričom centrom kolonizačných úsilí bola Gelnica. Postupne sa osídľovalo aj územie severného Spiša, oblasti okolo rieky Poprad a Spišskej Magury. Na mnohých miestach nadväzovala kolonizácia na staršie slovanské sídla.

Spiš v 14. až 15. storočí

V období vrcholného a neskorého stredoveku pokračoval hospodársky a kultúrny rozmach Spiša. Podobne aj osídľovanie územia, ktoré sa čo do počtu a rozloženia sídel v podstate dokončilo v druhej polovici 15. storočia. Menej hostinné oblasti Spišskej Magury sa dosídľovali ešte aj v nasledujúcich obdobiach. Pomery

Historický kalendár

- 1000 – Vznik Uhorského kráľovstva
- 1241/2 – Mongolské vpády
- 1321 – Levoča získala právo skladu
- 1412 – Spišský záloh
- 1517 – Dokončenie levočského hlavného oltára Majstrom Pavlom

chudobné na poľnohospodárstvo vyvažovalo baníctvo a remeselná výroba. Základom baníctva boli náleziská rúd s obsahom medi a železa, pričom strediskami ťažby boli v 14. a 15. storočí Gelnica a Smolník. Do popredia sa dostávali viaceré trhové miesta ako Spišské Podhradie, Spišské Vlachy, Spišský Štvrtok, Spišská Sobota či Podolíneec. Významnými centrami remeselnej výroby boli Spišská Nová Ves a Ľubica, no na vedúce pozície sa už v stredoveku dostali predovšetkým Kežmarok a Levoča, ktoré sa vyvinuli v slobodné kráľovské mestá. Boli si navzájom vážnymi konkurentmi. Zo vzájomným bojov nakoniec vzišla víťazne Levoča, ktorá vďaka právu skladu zachytila veľkú časť obchodu medzi Uhorskom a Poľskom.

Územie v poľskom zálohu

V prvej polovici 14. storočia sa počet lokalít v Spoločenstve spišských Sasov ustálil na 24, čím vznikol útvar Provincia XXIV spišských miest. Na čele samosprávy bol gróf volený na jednoročné obdobie. Keď Žigmund Luxemburský potreboval peniaze na boj proti Benátkam, za pôžičku od poľského kráľa Vladislava II. zálohoval v roku 1412 trinásť bohatých spišských miest Provincie Poľsku. Mestá, ktoré neboli zálohované Poľsku, vytvorili novú Provinciu XI spišských miest. Svoje výsadné postavenie si však dlho neudržali a postupne sa dostali do poddanského vzťahu pánov Spišského hradu. Mestá zálohované Poľsku, a to Ľubica, Matejovce, Poprad, Ruskinovce, Spišská Belá, Spišská Nová Ves, Spišská Sobota, Spišské Podhradie, Spišské Vlachy, Stráže pod Tatrami, Tvarožná, Veľká a Vrbov, si vytvorili Provinciu XIII spišských miest. Poľská správa nad zálohovanými mestami a menšími obcami s územiami sa obmedzila na dozor, ktorý vykonával starosta sídlaci na hrade v Starej Ľubovni. Zálohované územia netvorili súvislé územia, ale enklávy, ktoré naďalej ostali súčasťou Uhorského kráľovstva, ako aj arcidiecézy so sídlom v Ostrihome. Hoci sa záloh v Uhorsku považoval len za dočasný stav, napriek úsiliu viacerých panovníkov sa ich navrátenie Uhorsku podarilo až Márii Terézii.

Listina Žigmunda Luxemburského o tzv. Poľskom zálohu vystavená na Ľubovnianskom hrade

1200		1250		1300	
Ladislav II. (1162 – 1163)	Belo III. (1172 – 1196)	Ladislav III. (1204 – 1205)	Ondrej II. (1205 – 1235)	Ladislav IV. (1272 – 1290)	Ondrej III. (1290 – 1301)
	Štefan III. (1162 – 1172)		Imrich (1196 – 1204)		Karol I. Róbert (1301 – 1342)
1350		1400		1450	
Ludovít I. (1342 – 1382)	Mária (1382 – 1385)	Albrecht (1437 – 1439) Žigmund Luxemburský (1387 – 1437) Karol II. zvaný Malý (1385 – 1386)		Matej I. Korvín (1458 – 1490) Vladislav II. (1490 – 1516) Ladislav V. (1440 – 1457)	
		Vladislav I. (1440 – 1444)		Ludovít II. (1516 – 1526)	

Spiš v novoveku

Spiš v 16. až 17. storočí

Dňa 29. augusta 1526 sa odohrala bitka pri Moháči, ktorá sa všeobecne považuje za prelom stredoveku a novoveku v našom priestore. Porážka uhorského kráľa, nástup Habsburgovcov na trón, ako aj rozpínajúca sa Osmanská ríša znamenali veľké zmeny, ktorými sa začala nová etapa vo vývoji Uhorského kráľovstva. Nové udalosti, samozrejme, rôznym spôsobom ovplyvnili aj vývoj na Spiši. V zápase o uhorskú korunu medzi spišským rodákom Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským zohral Spiš významnú úlohu. V tom čase patril medzi najrozvinutejšie oblasti kráľovstva. Obaja si uvedomovali, že Spišom prechádzajú obchodné cesty a ten, kto ovládal tento priestor, kontroloval strategicky dôležitú hranicu s Poľskom. Na druhej strane rozširovanie sa Osmanskej ríše síce predstavovalo hrozbu, no územia Spiša sa priamo nedotkla, ako napríklad v južných oblastiach dnešného Slovenska. Na pozadí týchto udalostí prebiehala šíriaca sa reformácia, ktorá si na Spiši našla, a to predovšetkým medzi nemeckým obyvateľstvom, mnoho prívržencov. Baštou katolíkov ostala Spišská Kapitul, ktorá sa stala ohniskom nasledujúcich protireformačných snáh.

Vývoj spoločenských pomerov bol v Uhorskom kráľovstve výrazne odlišný od pomerov v západnej Európe. Zachovanie šľachtických výsad čoraz viac burcovalo napätie medzi šľachtou a panovníckym dvorom Habsburgovcov vo Viedni. Konflikt v 17. storočí prepukol v povstania šľachty proti Habsburgovcom, ktoré neobišli ani Spiš. Jedno z nich viedol dokonca Imrich Thököly, rodák z Kežmarku. Bitka pri Viedni v roku 1683 predznamenovala jeho koniec, ako aj postupné vytlačanie Osman-skej ríše z uhorských území.

Spiš bol aj v novoveku naďalej významným hospodárskym strediskom. V regióne ušetrovom od osmanského pustošenia rástol počet obyvateľov. Aj keď produkcia drahých kovov v Smolníku stagnovala, v 16. storočí sa rozvíjala ťažba a spracovanie medenej rudy, železiarstvo a zbrojárska výroba. V doline rieky Hnilec, v okolí Prakoviec pri Gelnici, produkovali v Európe známe spišské šable a pevné prilby. Spomedzi spišských miest, prevažne remeselného charakteru, vyčnievali Kežmarok

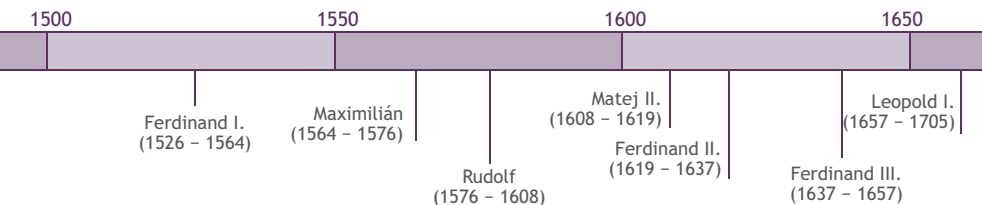
a Levoča, ktorej postavenie ako centra celého Spiša sa od 16. storočia čoraz viac prejavovalo na úkor Spišského hradu, strediska Spišského komitátu v stredoveku. V 17. storočí mala Levoča asi 5 000 obyvateľov.

Pečať krajčírského cechu
v Starom Lubovni z roku 1610

Malba Prísaha levočskej mestskej rady
z roku 1679 v SNM – Spišskom múzeu

Spiš v 18. storočí

V roku 1703 prepuklo posledné z protihabsburských povstaní vedené Františkom II. Rákóczim. Začiatkom nasledujúceho roka sa Spiš nachádzal hlboko v povstaleckom území a postupne sa dostal do područia kurucov. Napriek tomu sa tu našlo viacero tajných prívržencov cisára Jozefa. Habsburgovcom sa nakoniec podarilo povstanie potlačiť. Po páde Levoče sa kurucká posádka v roku 1710 ešte päť mesiacov zablokovala na Spišskom hrade. Ten, ako posledný oporný bod na Spiši, padol 13. júla 1710. V rovnakom roku počas leta prepukol na viacerých miestach Spiša mor, ktorý pustošil oslabených obyvateľov až do zimy 1711. Morová epidémia si vyžiadala mnoho obetí. Len v Kežmarku a v Levoči zomreli takmer dve tretiny obyvateľov, v Spišskej Novej Vsi asi polovica. Morová epidémia udrela opäť v rokoch 1739 a 1740, kedy bola zavlečená z Poľska. Aby sa infekcia nešírila ďalej, Spišská stolica zakázala návštevy trhov a jarmokov. Obyvateľov potrápila aj chladná zima na prelome týchto rokov a nedostatok potravín. Ťažké hospodárske podmienky riešili mnohé rodiny vysťahovalectvom predovšetkým do časti Uhorského kráľovstva oslobodených spod osmanskej nadvlády.

Po smrti Karola III. nastúpila v roku 1740 na trón Mária Terézia. Po ťažkých rokoch v začiatkoch svojej vlády sa pustila do mnohých reforiem v duchu osvieteného absolutizmu. Viedenský dvor začal opätovne riešiť aj otázku spišských zálohovaných miest Poľsku. V apríli 1769 obsadili Ľubovniansky hrad cisárske vojská a postupne začali obsadzovať zálohované územia, využívajúc pri tom politický vývoj v Poľsku. V auguste 1772 došlo k deleniu Poľska medzi Prusko, Rusko a Rakúsko. Na pozadí týchto udalostí boli zálohované územia začlenené späť do Uhorského kráľovstva,

a to v zmysle nariadenia Márie Terézie bez vyrovnania sa s poľskou korunou. Formálny akt navrátenia spišských miest a území i prisaha Márii Terézii sa uskutočnili 5. novembra 1772 v Spišskej Novej Vsi. Tá sa neskôr stala sídlom Provincie XVI spišských miest.

Podľa sčítania z roku 1787 žilo za Jozefa II. v Spišskej stolici 142 145 obyvateľov. Najviac ich mal Smolník (6 050), ktorý bol významným strediskom banskej výroby, ďalej Spišská Nová Ves (5 217), Gelnica (5 034), Levoča (4 971) a Kežmarok (4 170). Spiš mal naďalej multietnický charakter. Žili tu Slováci, Nemci, Rusíni, Goralí, Maďari, Židia, Poliaci a Rómovia.

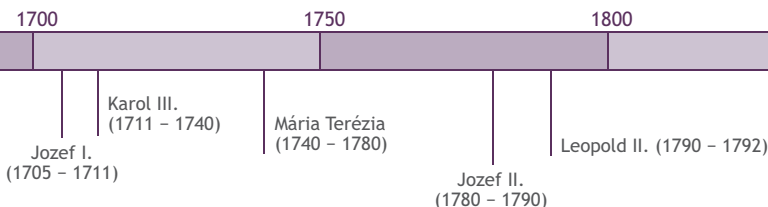
Detail renesančnej architektúry
Kežmarského hradu

Renesančný
odev

Historický kalendár

- 1526 – Bitka pri Moháči
- 1565 – Kežmarská pani Beata Laska uskutočnila prvý známy turistický výlet do Vysokých Tatier
- 1614 – Evanjelická synoda v Spišskom Podhradí
- 1636 – Thurzovci vymreli po meči, Csákyovci sa stali pánmi Spišského hradu
- 1776 – Vznik Spišského biskupstva

Spiš v 19. a 20. storočí

Spiš v 19. storočí

Po reformne nastavení politiky Márie Terézie a jej synov Jozefa a Leopolda nastúpil v roku 1792 na trón František, ktorého vláda bola poznačená veľkým konzervatívizmom. Rokom jeho nástupu sa označuje začiatok tzv. dlhého storočia, ako sa niekedy 19. storočie zvykne nazývať. V mnohonárodnostnom Uhorskom kráľovstve sa do popredia dostali národnostné otázky. Riešila sa tiež otázka slovenčiny, ktorej stúpencom na Spiši bol najmä Učiteľský ústav v Spišskej Kapitule. Národné hnutia Slovákov pôsobili na lýceách v Levoči a v Kežmarku. Práve do Levoče v roku 1844 odišli študenti z Evanjelického lýcea v Bratislave na protest zosadenia Ľudovíta Štúra. Obyvatelia Spiša sa zapojili tiež do bojov v čase uhorskej revolúcie. V Levoči, vnímanej ako centrum Spiša, vztýčili na námestí vysokú žrd' s uhorskou vlajkou označovanú ako „strom slobody“. Hoci bola revolúcia potlačená, jedným z jej dôležitých výsledkov bolo zrušenie poddanstva. Zánikom feudalizmu vznikli lepšie podmienky pre priemyselný a poľnohospodársky rozvoj.

Spiš naďalej patril k hospodársky najlepším rozvinutým oblastiam Uhorského kráľovstva. Síce väčšina obyvateľov žila z roľníctva, chovu oviec a dobytky, no na druhej strane sa Spiš v 19. storočí radil k najpriemyselnejším regiónom na území Slovenska. Bol medzi oblasťami s najväčším počtom obyvateľov s neroľníckym zamestnaním. Viac ako tretina baníkov a hutníkov na území Slovenska pracovala práve na Spiši. Najviac hutníckych podnikov sa nachádzalo v oblasti Gelnice. Dobré sa rozvíjalo remeslo. Bohaté tradície v pestovaní a spracovaní ľanu podnietili rozvoj textilného priemyslu. Rozvíjal sa tiež železiarsky, strojársky a ľahký priemysel. Dostatok lesov prial drevárskym odvetviám. Významný vplyv na hospodársky život mala výstavba Košicko-bohumínskej železnice, ktorá podnietila vzostup Popradu a Spišskej Novej Vsi. Tieto dve mestá sa začali postupne formovať ako nové strediská regiónu. Na železnicu lokálnymi traťami napájali okolie, od roku 1908 aj osady vo Vysokých Tatrách, čo prospelo rozvoju cestovného ruchu.

Koncom 19. storočia sa situácia v roľníctve výrazne zhoršila. Preľudnenie dedín a bieda donútili mnohých emigrovať do zahraničia. Zo Spiša vycestoval do Spojených štátov či Kanady v rokoch 1881 až 1900 asi každý ôsmy obyvateľ. V rokoch 1914 až 1918 bola prvá svetová vojna, ktorej koniec predznamenal nový vývoj v Európe a vo svete. Zároveň znamenal aj koniec pre tzv. dlhé storočie.

Kežmarok v 19. storočí

Historický kalendár

- 1802 – Zrušenie Stolice
- X spišských kopijníkov
- 1831 – Východoslovenské roľnícke povstanie, tzv. cholerové povstanie
- 1871/2 – Výstavba Košicko-bohumínskej železnice
- 1945 – Poprad si pripája prvé okolité mestecká a postupne expanduje do svojho okolia
- 1989 – Udalosť Nežnej revolúcie

1800

1850

1900

František
(1792 – 1835)

Ferdinand V.
(1835 – 1848)

František Jozef (1848 – 1916)

Karol IV. (1916 – 1918)

Spiš v 20. storočí

Rozpadom Rakúsko-Uhorskej monarchie po prvej svetovej vojne vzniklo niekoľko nástupníckych národných štátov. Jedným z nich bolo Československo vyhlásené dňa 28. októbra 1918. K novej republike sa Slováci prihlásili Martinskou deklaráciou 30. októbra 1918. Konfliktom záujmu medzi Poľskom a Československom bolo územie označované dnes ako Poľský Spiš. Dohodou medzi krajinami pripadlo Poľsku 13 spišských obcí s celkovou rozlohou 195 km². Naďalej si však nárokovalo aj ďalšie územia okolo Tatranskej Javoriny a Ždiaru, pričom tento spor bol vyriešený výmenou obcí na Orave v roku 1924. Síce dohoda o nových hraniciach medzi Československom a Poľskom bola podpísaná v apríli 1925, spor o územia do budúcnosti vyriešený nebol. V novej republike prišlo časom aj k vnútroštátnym územným zmenám z hľadiska organizácie. V roku 1923 oficiálne Spišská župa zanikla a územie Spiša sa stalo súčasťou Podtatranskej župy, ktorej sídlom bol Liptovský Mikuláš. K zmenám v územnej organizácii došlo neskôr ešte viackrát.

Napätie medzi Poľskom a Československom týkajúce sa spišských území pokračovalo aj v tridsiatych rokoch 20. storočia. Po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži, ktorými boli oklieštené územia Československa, napadlo severné územie Slovenska, vrátane častí Spiša, Poľsko. Politické okolnosti smerovali k rozdeleniu Československa a vytvoreniu samostatnej Slovenskej republiky (tzv. Slovenský štát) vyhlásenej 14. marca 1939. Nová krajina sa stala de facto satelitom Hitlerovho Nemecka. Ako odplata poľskej intervencii sa slovenské vojská podieľali na vpáde do Poľska s cieľom získať späť obsadené územia. Smutným krokom vojnovnej republiky bola rasová diskriminácia, pričom prvý transport židovských dievčat bol vypravený z Popradu 25. marca 1942. Slovenským národným povstaním, ktoré vypuklo v auguste 1944, sa Slováci zapojili do protifašistického odboja. Odboj zasiahol aj spišské územia. Spišské mestá a obce boli postupne oslobodzované vojskami Červenej armády od januára 1945. Dňa 4. apríla oslobodili aj Bratislavu a postupne došlo k obnove demokratického Československa.

Po druhej svetovej vojne boli výrazne zmenené pomery v zložení obyvateľstva na Spiši. Takmer úplne sa vytratilí Nemci, ktorých na mnohých územiach nahradili Rómovia. V severných oblastiach ostali Goralí i Rusíni dodnes. Prevratom vo februári 1948 získala moc v Československu komunistická strana. Potláčané demokratické princípy sa nepodarilo presadiť počas Pražskej jari v rokoch 1967 a 1968, a tak obyvatelia krajiny museli počkať na demokraciu až do roku 1989, keď za svoje slobody demonštrovali na námestiach slovenských miest. Nasledujúce politické kroky viedli k rozdeleniu Československa na dve samostatné republiky.

Dňa 1. januára 1993 vznikla súčasná Slovenská republika. V roku 1996 začalo platiť nové administratívne členenie Slovenska. Požiadavka na zriadenie samostatnej Spišskej župy nebola prijatá, a tak územie Spiša pripadlo do novovzniknutého Košického a Prešovského kraja, pričom toto rozdelenie dodnes neakceptuje historický Spišský región. Napriek tomu, že dnes je územie Spiša bez politickej subjektivity, ako historický (a turistický) región je stále silno vnímaný. Medzi miestnymi obyvateľmi dodnes rezonuje prirodzená príslušnosť k jednotnému regiónu Spiš.

Klement Gottwald (1948 – 1953)				Antonín Zápotocký (1953 – 1957)			
Edvard Beneš (1945 – 1948)				Antonín Novotný (1957 – 1968)			
1900		1950		2000			
Tomáš Garrigue Masaryk (1918 – 1935)		Ludvík Svoboda (1968 – 1975)				Andrej Kiska (2014 – 2019)	
Edvard Beneš (1935 – 1938)		Gustáv Husák (1975 – 1989)				Ivan Gašparovič (2004 – 2014)	
Emil Hácha (1938 – 1939)		Václav Havel (1989 – 1992)				Rudolf Schuster (1999 – 2004)	
Jozef Tiso (1939 – 1945)						Michal Kováč (1993 – 1998)	
						19	

Oblasti Spiša

Región Spiša je vyčlenený v tomto turistickom sprievodcovi zo šiestich okresov (Gelnica, Spišská Nová Ves, Levoča, Poprad, Kežmarok a Stará Ľubovňa), ktorých územie tvorilo v minulosti samostatnú Spišskú župu (stolicu). Turistický sprievodca je rozdelený do piatich samostatných oblastí: Južný Spiš, Národný park Slovenský raj, Levoča, Severný Spiš a Kežmarok. Národný park Slovenský raj je spracovaný ako samostatná oblasť a rovnako aj mestá Levoča v lokalite južného Spiša a Kežmarok v severnom Spiši, ktoré boli v minulosti najväčšími mestami regiónu, sú ako pozoruhodné mestské urbanistické celky s množstvom pamiatok uvedené v podobe samostatných kapitol. Najväčšími mestami Spiša sú dnes Poprad a Spišská Nová Ves. Vďaka svojej polohe v jeho centrálnej časti sú ideálnymi východiskami do jednotlivých oblastí.

Severný Spiš (s.139)

Slovenský raj (s. 77)

Južný Spiš (s. 23)

Kežmarok (s. 207)

Levoča (s. 103)

MAPA
SLOVAKIA EDITOR

Južný Spiš

Ako južný Spiš sa označuje územie, ktorého vodu odvádza Hornád, piata najdlhšia rieka na Slovensku. Z veľkej časti ním prechádza Hornádska kotlina, južnejšie sa rozkladajú Hnilecké vrchy, ako podcelok Volovských vrchov, a dolina rieky Hnilec.

Oblasť je známa travertínovými bralami, pričom na jednom z nich stojí Spišský hrad, ktorý dal pomenovanie celému regiónu. Mohutná stavba dominuje širokému okoliu a jasne demonštruje svoju majestátnosťou moc, význam a bohatstvo niekdajších spišských pánov. Oproti nej stojí na návrší malebné cirkevné mestečko Spišská Kapitula, ktoré je dodnes cirkevným strediskom Spiša a sídlom spišského biskupa. Akoby sa tu zastavil čas... Tunajšej katedrále tvorí kulisu mohutný hrad a spolu tak poukazujú na svetskú a cirkevnú moc minulosti. Práve v tomto priestore sa minimálne od konca 12. storočia formoval Spišský komitát, ktorý sa vďaka prírodnému bohatstvu i obchodným cestám stal jedným z najvýznamnejších regiónov Uhorského kráľovstva.

Rozvoju Spiša, prirodzene, pomohli miestni obyvatelia. V stredoveku k pôvodnému obyvateľstvu pribudli nemeckí hostia. Už v tomto období v mestách a obciach stavali veľkolepé cirkevné a svetské stavby, v neskoršom období si šľachtici nechali vybudovať veľké kaštiele obkolesené zelenými parkmi. Správa župy sa postupne koncentrovala do Levoče, ktorej centrum mesta dnes predstavuje najväčšiu koncentráciu pamiatok na Spiši. Množstvo umeleckých diel je korunovaných prácou neskorogotického umelca Pavla, ktorý žil a pracoval v prvej polovici 16. storočia práve v Levoči. Výstavbou železničnej trate sa postupne do popredia dostávala Spišská Nová Ves, ktorá je dnes po Poprade najväčším mestom Spiša. Už v 18. storočí bola sídlom Provincie XVI spišských miest, ktorej územia tvorili autonómne oblasti v rámci Spišskej stolice (župy).

Južný Spiš je mimoriadne bohatý na kultúrno-historické pamiatky, pričom niekoľko z nich je zapísaných v Zozname UNESCO. Pýši sa predovšetkým Spišským hradom, množstvom stredovekých kostolov s nástennými maľbami a cenným mobiliárom či kaštieľmi. Osobitnou skupinou je tiež meštianska architektúra. Južný Spiš láka takisto svojou pôvabnou krajinou a prírodnými krásami. Ide predovšetkým o Národný park Slovenský raj, ktorý sa vo všeobecnosti považuje za jeden z najkrajších národných parkov v strednej Európe. Jedinečnou prírodnou pamiatkou v Zozname UNESCO je Dobšinská ľadová jaskyňa, ktorá je unikátom vo svetovom meradle.

